

**VETERAN
HUB**

Цей проект реалізує Veteran Hub
за підтримки Mercy Corps

Повернення операторів і операторок БпЛА до цивільного життя

Аналітика за експертними ФГД

АНОТАЦІЯ

Цей документ описує результати експертного етапу дослідження Ветеран Хабу про повернення операторів і операторок БпЛА до цивільного життя. На основі двох фокус-груп із фахівцями/чинями з психічного здоров'я, менеджерами/ками підтримки та представниками/цями організацій-працедавців дослідницька команда перевірила й уточнила висновки основного дослідження.

Результати обох компонентів допомагають краще зрозуміти особливості такої служби та потенційний вплив на повернення до цивільного життя, а отримані висновки можуть стати основою для подальших досліджень та бути корисними для фахівців і фахівчинь, надавачів послуг, роботодавців, державних інституцій та організацій, які працюють із ветеранами та ветеранками.

Це дослідження реалізує Veteran Hub за підтримки Mercy Corps. Документ є виключною відповідальністю авторів/ок та може не відображати думку та позицію донорів і партнерів. За всі можливі помилки та неточності у фінальній версії несуть відповідальність лише автори/ки.

Текст дослідження або будь-яка окрема його частина є твором і охороняється відповідно до чинного законодавства України. Усі майнові права належать Veteran Hub (БО «Благодійний Фонд "Ветеран Хаб++"»). Будь-яке використання матеріалів дослідження можливе за умови посилання на першоджерело.

АВТОРСЬКА КОМАНДА

Аналітика

Катерина Скороход, PhD —
головна дослідниця, директорка
Аналітичного центру

Тетяна Павлюк — аналітикиня

Вікторія Рябініна — молодша
аналітикиня

Менеджмент

Тетяна Жовтуха, Ірина Нетребко
— менеджерки дослідження

Редакція

Елеонора Чорноморченко —
головна редакторка

Дизайн та верстка

Вікторія Денисова —
артдиректорка

Анастасія Скокова —
дизайнерка і верстальниця

Фото та відео

Ілля Червонящий —
обкладинка та фото героїв

Дмитро Дибля —
креативний директор, продюсер

ДОВІДКА ПРО ОРГАНІЗАЦІЮ

Ветеран Хаб — мережа сталої підтримки ветеранів, ветеранок і близьких воїнів та воїнок. Організація працює з 2018 року та надає юридичні й кар'єрні консультації, психологічну підтримку та персональний супровід. Мережа об'єднує простори в Києві та Вінниці, Мобільні офіси для доставлення послуг додому у Київській і Вінницькій областях та національну Лінію підтримки, що працює телефоном 067 348 28 68.

На основі щоденного досвіду взаємодії з ветеранами, ветеранками та їхніми сім'ями організація проводить фахові дослідження, адвокатує покращення їхнього добробуту, розробляє інформаційні й медіапроекти та допомагає різним стейкхолдерам/кам сфери підтримувати воїнів/ок та їхніх близьких.

Сайт: veteranhub.com.ua

Facebook: fb.com/VeteranHubUa

Instagram: instagram.com/veteran_hub

ВСТУП

Російсько-українська війна суттєво змінила та продовжує змінювати не лише характер бойових дій, а й досвід військової служби. Однією з найзначніших змін стало стрімке поширення безпілотних систем на полі бою. Через це збільшилася і кількість воїнів та воїнок, які виконують бойові завдання у ролі операторів та операторок БПЛА. З огляду на подальший розвиток безпілотних технологій, можна очікувати, що кількість ветеранів і ветеранок із таким досвідом служби лише зростатиме.

Попри те, що психічне здоров'я операторів і операторок БПЛА під час служби дедалі частіше стає предметом досліджень, вплив цього досвіду на повернення до цивільного життя після звільнення зі служби залишається недостатньо вивченим. Зокрема, невідомо, чи відрізняються траєкторії повернення операторів і операторок БПЛА від траєкторій ветеранів і ветеранок інших військових спеціальностей.

Щоби краще зрозуміти особливості повернення операторів і операторок БПЛА до цивільного життя, команда Ветеран Хабу провела комплексне дослідження¹. У його основі:

- 39 напівструктурованих глибинних інтерв'ю, у яких ветерани й ветеранки розповідали про досвід повернення до цивільного життя, зміни у соціальних зв'язках, професійній реалізації, ідентичності, психоемоційному стані, стосунках із близькими та про вплив роботи з дронами на різні сфери їхнього життя після завершення служби;

¹ Скороход, К., Злобіна, О., & Куделя, М. (2026). Повернення операторів і операторок БПЛА до цивільного життя: Дослідницький звіт. Ветеран Хаб.
veteranhub.com.ua/wp-content/uploads/2026/07/doslidzhennia-povernennia-operatoriv-ta-operatorok-bpla-do-tsivilnoho-zhyttia.pdf

- кількісне самооцінювання якості життя за допомогою опитувальника WHOQOL-BREF² (World Health Organization Quality of Life — BREF).

Щоб поглибити інтерпретацію отриманих результатів та перевірити окремі дослідницькі гіпотези, аналітична команда провела додатковий якісний етап — дві фокус-групові дискусії з фахівцями й фахівчинями у сферах психічного здоров'я, психосоціальної підтримки та працевлаштування.

Глибинні інтерв'ю з ветеранами й ветеранками дали нам змогу почути персональні історії, водночас, щоб побачити ширший контекст, доповнити закономірності та перевірити, наскільки індивідуальні спостереження повторюються в професійній практиці, ми також вирішили доповнити їх експертною перспективою. На відміну від ветеранів і ветеранок, які описували власний досвід повернення, експерти й експертки могли узагальнити спостереження на основі роботи з великою кількістю ветеранів/ок різних військових спеціальностей. Це дало нам змогу не лише перевірити окремі висновки основного дослідження, а й краще зрозуміти, які особливості повернення можуть бути характерними саме для операторів/ок БпЛА, а які — відображають ширші закономірності повернення ветеранів і ветеранок незалежно від військової спеціальності.

Представлені в цьому документі результати не є самостійним дослідженням, а становлять додатковий аналітичний компонент основного проєкту. Їх варто розглядати не як альтернативу висновкам, отриманим під час інтерв'ю з ветеранами й ветеранками, а як їх доповнення та спосіб критично осмислити окремі інтерпретації через професійну перспективу фахівців і фахівчинь.

² World Health Organization. (1996). WHOQOL-BREF: Introduction, administration, scoring and generic version of the assessment: Field trial version. Geneva: World Health Organization.
who.int/publications/i/item/WHOQOL-BREF

Поєднання індивідуального досвіду із професійними спостереженнями забезпечує методологічну триангуляцію результатів та дає змогу сформулювати більш цілісне уявлення про чинники, що впливають на повернення операторів і операторок БПЛА до цивільного життя.

Результати обох компонентів можуть бути основою для програм підтримки ветеранів і ветеранок, рекомендацій для надавачів послуг і роботодавців та для подальших досліджень цієї тематики.

МЕТОДОЛОГІЯ

Мета

Зіставити досвід ветеранів і ветеранок із професійними спостереженнями фахівців і фахівчинь, щоб перевірити, уточнити та розширити інтерпретацію результатів основного дослідження.

Методи

У межах додаткового дослідницького компонента команда провела дві експертні фокус-групові дискусії.

Перша об'єднала сім фахівців і фахівчинь у сферах психічного здоров'я та менеджменту підтримки Ветеран Хабу. Вони мають практичний досвід супроводу ветеранів і ветеранок після завершення служби, зокрема людей із досвідом служби операторами й операторками БПЛА.

Друга фокус-група об'єднала п'ять представників і представниць організацій-роботодавців, які працевлаштовують ветеранів і ветеранок та підтримують їх під час повернення до роботи. Експерти/ки представляли різні напрями — ритейл, промисловість, державний і приватний фінансовий сектор, а також Miltech (Military Technology). Такий склад дав змогу поєднати перспективи роботодавців із різних секторів економіки. Особливу цінність становила участь представника компанії у напрямі Miltech, яка працевлаштовує ветеранів/ок із досвідом роботи з БПЛА. Це дало змогу порівняти специфічні спостереження цієї галузі із практикою роботодавців інших сфер.

Для кожної фокус-групи команда підготувала окремий напівструктурований гайд, побудований на основі тематичних блоків основного дослідження. Під час дискусій учасникам і учасницям не презентували готові висновки основного дослідження. Натомість команда запропонувала обговорити ті самі теми, що й у глибинних інтерв'ю з ветеранами та ветеранками:

- чинники, які впливають на повернення ветеранів і ветеранок до цивільного життя;
- можливі відмінності між військовими спеціальностями та особливості повернення операторів і операторок БПЛА;
- професійну реалізацію після завершення служби;
- окремі гіпотези, що виникли під час аналізу глибинних інтерв'ю, зокрема щодо можливого впливу дистанційної бойової роботи на психоемоційний стан і адаптацію після звільнення зі служби.

Під час аналізу команда тематично зіставила результати експертних дискусій із результатами основного дослідження. Це дало змогу визначити, які висновки підтверджують незалежні професійні спостереження експертів і експерток, які — потребують уточнення чи розширення, а які — залишаються відкритими й потребують подальшого дослідження.

ЗНАХІДКИ

Що впливає на траєкторії повернення до цивільного життя

Попри різний професійний досвід учасників/ць обох фокус-груп, експерти/ки мали спільну думку про те, що траєкторії повернення ветеранів і ветеранок — індивідуальні та залежать від поєднання багатьох чинників. Серед них — військовий досвід, цивільний професійний бекграунд, сімейна ситуація, фізичний і психічний стан людини, а також можливості, доступні після завершення служби.

Фахівці/чині з психічного здоров'я описували повернення насамперед як процес пошуку нового місця у цивільному житті та переосмислення ідентичності після завершення військової служби. На їхню думку, один із ключових викликів ветеранів і ветеранок — необхідність знайти відповідь на запитання «Хто я тепер, якщо вже не військовий/а?». Значну роль під час цього пошуку відіграють професійна самореалізація, приналежність до суспільства, наявність внутрішніх і зовнішніх опор та сімейні стосунки. Сім'я водночас може як підтримувати процес повернення, так і ускладнювати його через взаємне нерозуміння або складнощі під час адаптації.

Представники/ці компаній-працедавців наголошували, що на повернення істотно впливає цивільний досвід людини ще до служби. Саме він часто визначає подальші професійні очікування, можливості працевлаштування та вибір нової кар'єрної траєкторії. Вони також зазначали, що під час розгляду кандидатів-ветеранів/ок насамперед звертають увагу не на попередню військову спеціальність, а на професійний досвід,

мотивацію та сформовані під час служби м'які навички, зокрема відповідальність, лідерство, відкритість, комунікативність.

Водночас експерти/ки обох груп наголошували, що аналізувати траєкторії повернення лише через призму військової спеціальності недостатньо. На їхню думку, набагато більше значення мають характеристики самої служби, зокрема:

☐ рівень бойового навантаження;	☐ ступінь безпосередньої експозиції до небезпеки;
☐ інтенсивність та тривалість стресу;	☐ можливості для відновлення;
☐ організація служби;	☐ рід і вид військ;
☐ рівень відповідальності;	☐ місце проходження служби;
	☐ та навіть стиль керівництва.

Крім того, в межах однієї й тієї самої військової спеціальності воїни й воїнки можуть виконувати суттєво різні завдання залежно від конкретного підрозділу або умов виконання бойових завдань.

Додатково на фокус-групі з працедавцями експерти/ки підкреслювали, що особливість сучасного українського контексту — повернення ветеранів і ветеранок до суспільства, яке й далі живе в умовах війни. Це може створювати додаткові складнощі під час адаптації через відмінність військових і цивільних досвідів та проявлятися у ціннісних конфліктах, комунікаційних складнощах та взаємному нерозумінні в робочих колективах.

Експертні дискусії дали змогу уточнити висновки основного дослідження і показали, що вирішальним чинником, який впливає на повернення, часто є не військова спеціальність, а сукупність індивідуальних обставин та особливостей військового і попереднього цивільного досвіду конкретної людини.

Як відрізняється повернення операторів і операторок бпла

Експерти і експертки на фокус-групах погоджувалися, що досвід служби операторів і операторок БПЛА має низку особливостей. Водночас вони зазначали, що поки не мають достатнього практичного досвіду, щоб упевнено оцінити, як саме ці особливості позначаються на процесі повернення до цивільного життя.

За словами психологів/инь і менеджерів/ок підтримки Ветеран Хабу, вони поки що працювали з небагатьма людьми, які завершили службу після роботи операторами БПЛА, адже значна частина військових досі продовжує службу. Тому більшість їхніх спостережень стосується особливостей служби, які потенційно можуть впливати на подальшу адаптацію.

Найчастіше експерти/ки згадували такі чинники:

- ❑ високе когнітивне навантаження;
- ❑ тривалі зміни та нічний режим роботи;
- ❑ значне навантаження на зір та недостатню регуляцію режиму праці й відпочинку.

Окремою особливістю спеціальності експерти/ки називали «травму спостерігача / свідка»³: коли оператори/ки можуть тривалий час спостерігати за ураженням цілей, руйнуваннями,

³ Травма свідка — це психологічна реакція на травматичну подію або її наслідки, яку людина побачила на власні очі, почула від когось, дізналася з новин чи побачила на фотографіях, але сама безпосереднім учасником/цею чи потерпілим/ою не була. Її симптомами можуть бути відчуття безсилля, відчуття тривоги та страху, оніміння, порушення сну, дратівливість, нав'язливі думки. Таку реакцію ще називають травмою вторинного травматичного стресу.
moz.gov.ua/uk/travma-svidka-yak-rozpiznati-i-sho-robiti

загибеллю цивільних людей або побратимів і посестер, не маючи змоги безпосередньо вплинути на ситуацію. Вони також наголошували, що виконання бойових завдань на відстані не зменшує психологічного напруження. Навпаки, відповідальність за результат, необхідність постійно концентруватися та відчуття безсилля в окремих ситуаціях можуть створювати специфічні психоемоційні виклики для операторів і операторок.

Разом із тим, результати експертного етапу, так само як і результати основного дослідження, не підтвердили гіпотезу, висловлену в окремих міжнародних дослідженнях, про вищу поширеність стану дереалізації серед операторів/ок БПЛА під час служби. Психологи/ині не спостерігали цього як характерної особливості саме цієї групи, водночас зазначили, що відсутність таких спостережень не означає відсутності самого явища.

Подібної позиції дотримувалися і представники/ці працедавців. Один із учасників фокус-групи, який сам є ветераном-піхотинцем, описував власний досвід дереалізації після повернення до цивільного життя. Водночас він пов'язував його не зі специфікою військової спеціальності, а з різкою зміною середовища та припиненням постійного бойового напруження. Це дає нам змогу припустити, що подібні переживання можуть бути пов'язані не зі специфікою служби операторів/ок БПЛА, а із самим процесом переходу від бойової служби до цивільного життя.

Експерти/ки також звертали увагу на суттєву неоднорідність досвіду самих операторів і операторок БПЛА залежно від їхньої військової та професійної траєкторії. Важливе значення має те, чи людина одразу долучилася до служби оператором/кою, чи перейшла до цієї спеціальності після служби в інших бойових підрозділах. Окремо експерти/ки зазначили про досвід людей, які опанували спеціальність оператора/ки БПЛА вже під час війни, не маючи до цього необхідної технічної освіти. Для частини з них практичний досвід та набуті на службі знання й

навички відкрили нові професійні можливості й істотно вплинули на подальшу кар'єрну траєкторію в цивільному житті.

Експертні дискусії також підтвердили висновки основного дослідження щодо працевлаштування та професійного повернення операторів і операторок БПЛА. Психологи/ині, менеджери/ки підтримки та представники/ці працедавців однаково зазначали, що серед операторів/ок БПЛА немає єдиної траєкторії професійного переходу після служби.

За їхніми словами, частина ветеранів і ветеранок прагне й надалі працювати у технологічних сферах, зокрема в ІТ, інженерії або Miltech, використовуючи набуті під час служби компетенції. Інші, навпаки, свідомо дистанціюються від військового досвіду та повертаються до довоєнної професії або обирають діяльність, не пов'язану з дронами чи війною. На думку експертів/ок, така різноманітність характерна не лише для операторів/ок БПЛА, а й для ветеранів/ок із військовим та бойовим досвідом інших спеціальностей.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Експертний компонент дослідження загалом підтвердив основні висновки й знахідки, які дослідницька команда отримала під час глибинних інтерв'ю із операторами й операторками БПЛА. Він також дав змогу розширити інтерпретації отриманих результатів.

1. Насамперед експертні дискусії підтвердили, що повернення до цивільного життя не має єдиної траєкторії. Експерти/ки, як і самі ветерани й ветеранки, наголошували, що важливими у поверненні є соціальне оточення, сімейні стосунки, можливості професійної реалізації та пошуку нового місця в цивільному суспільстві після завершення служби.

2. Фахівці/чині з психічного здоров'я також описували повернення як процес переосмислення власної ідентичності після втрати ролі військового/ої. Це узгоджується з висновками основного дослідження, які показали, що ветерани й ветеранки по-різному визначають себе після служби та можуть потребувати підтримки, якщо перебувають у стані невизначеності між військовою та цивільною ідентичністю.

3. Водночас експертні дискусії допомогли уточнити роль військової спеціальності у формуванні траєкторій повернення до цивільного життя. Основне дослідження фокусувалося саме на досвіді операторів/ок БПЛА, натомість експерти й експертки спиралися на власний професійний досвід роботи з ветеранами й ветеранками різних військових спеціальностей та могли порівнювати їхній досвід. Вони зазначили, що сама спеціальність не завжди визначає і пояснює особливості повернення до цивільного життя.

Натомість, на думку експертів і експерток, більш визначальними є саме специфіка військового досвіду: рівень бойового навантаження, експозиція до небезпеки, тривалість служби, організація роботи підрозділу, рівень відповідальності, можливості для відновлення, а також поєднання військового досвіду з довійськовим бекграундом людини. Тож військова спеціальність є лише одним із чинників, що в поєднанні з іншими формує індивідуальний досвід служби і повернення до цивільного життя.

- 4.** Експерти й експертки також підтвердили, що служба операторів/ок БПЛА має низку особливостей, які потенційно можуть впливати на подальше повернення до цивільного життя. Зокрема, йдеться про високе когнітивне навантаження, потребу в тривалій концентрації, специфічні форми психоемоційного виснаження, значне навантаження на зір і досвід дистанційного спостереження за бойовими діями.

Водночас фахівці/чині зазначили, що наразі кількість звільнених зі служби операторів/ок БПЛА, з якими вони працювали, недостатня, щоб робити впевнені висновки щодо довгострокового впливу саме операторського досвіду на процес повернення. Наявні спостереження переважно стосуються особливостей перебування на службі, тоді як їхній прояв після звільнення потребує подальшого дослідження.

- 5.** Експертні дискусії також підтвердили висновки основного дослідження щодо професійної реалізації операторів і операторок БПЛА. Експерти/ки, як і учасники/ці дослідження описували дві основні професійні траєкторії:

- частина ветеранів/ок прагне використовувати набуті під час служби компетентності у сферах miltech, IT чи інженерії;
- інша частина — свідомо дистанціюється від військового досвіду та повертається до попередньої професійної діяльності або обирає новий напрям.

Водночас роботодавці наголошували, що вирішальне значення для працевлаштування мають не стільки військова спеціальність, скільки поєднання цивільного й військового досвіду, мотивація ветерана/ки та сформовані під час служби м'які навички.

Загалом, експертний етап доповнив висновки основного дослідження професійною перспективою фахівців і фахівчинь, які працюють із різними ветеранами й ветеранками. Це дає змогу розглядати особливості повернення операторів і операторок БпЛА не як ізольований наслідок впливу конкретної військової спеціальності, а як результат поєднання специфіки служби з ширшим комплексом військових, соціальних та індивідуальних чинників.